

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академична длъжност **професор** по професионално направление **2.2. История и археология (археология – тракийска археология)** за нуждите на катедра Археология – Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски” (Държавен вестник, бр. 53 / 18.06.2013 г.)

Рецензент: доц. д-р Христо Попов

За участие в обявения в бр. 53 на Държавен вестник от 18.06.2013 г конкурс документи е подал доц. д-р Тотко Нейков Стоянов, работещ на основен трудов договор към катедра Археология на Исторически факултет при СУ „Св. Климент Охридски”. Доцент Стоянов е единствен кандидат. Представените за участие в конкурса документи са в пълен обем. При изпълнението на нормативно предвидените процедури са спазени всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в република България.

В приложената към документите автобиография зад сухите числа на статистиката се вижда отразен един нелек, но последователен и стойностен професионален път. В него са извървени многобройни стъпала в дългия процес на професионално и научно израстване. Те преминават през уредник-археолог в музеите в Бургас и Созопол (1979-1982 г), участник в редица археологически проучвания, а по-късно и ръководител на археологически екип, при това на един от най-значимите за тракийската археология на желязната епоха селищни обекти, какъвто е гетският град в ИАР „Сборяново”.

През 1982 г. започва академичната кариера на кандидата, когато печели конкурс и е избран за асистент в катедрата по археология. През годините следват позициите на старши асистент (1985 г.), главен асистент (1987 г.) и доцент, след хабилитация през 1993 г. Широкият кръг на професионалните интереси и натрупаният впечатляващ обем от познания се реализират по най-добър начин в преподавателската дейност на доц. Стоянов. Основните акценти тук са върху археологията на желязната епоха. Ще изтъкна качествата на преподаваната от кандидата „Археология на Югоизточна Европа през I хил.

пр.Хр.” За мен през вече немалко изминали академични години това е и продължава да бъде един от най-стойностните лекционни курсове в обширната и многостранна програма на катедрата по Археология. С широчина и задълбоченост на професионалния поглед се отличават и другите лекционни курсове и спецкурсове, преподавани от доц. Стоянов, като тези за художествената обработка на метали през I хил. пр.Хр., въоръжението през късножелязната епоха и античния град. Смяя да твърдя, че през годините немалко студенти и докторанти свързаха своя път на професионално развитие с археологията на Тракия през желязната епоха именно заради увлекателния и завладяващ начин, по който им я преподава доц. Тотко Стоянов.

За оценка на научните приноси към документите са приложени един разширен (146 публикации, от които 10 под печат) и един съкратен (32 публикации) списък. Първият от тях съдържа всички трудове от началото на научната кариера на кандидата. Важно е да се отбележи, че 55 от тях са публикувани на чужд език (английски, френски, немски, италиански). Тази констатация онагледява приносите на кандидата за въвеждането в научно обръщение в широк международен професионален кръг на актуални постижения на българската археологическа наука, в която през последните десетилетия той, без съмнение, се числи към нейните водещи представители. Изграденият международен авторитет и ролята на доц. Стоянов за популяризирането на приносите на съвременната българска археология на желязната епоха могат да бъдат видени и в неговите лекционни курсове във водещи висши учебния заведения и научни институции в Прага, Копенхаген и Рим.

Друг, правещ впечатление при бърз обзор на разширения списък, факт е, че близо 80 (повече от половината) от представените монографии, студии и статии са публикувани през последните 10 години. Това са трудове обхващащи пълния спектър от творчески занимания на автора, преминаващи през теми като селищна структура и градоустройство, торевтика, въоръжение, проблеми на иконографията, амфорология, погребални обичаи, гробнична архитектура археометрия и пр. Впечатляващо е, че въпреки тяхната разностранност и често дори тематична отдалеченост това винаги са публикации, които се отличават със задълбоченост и високо ниво на професионализъм, свидетелстващи за достигната и намираща пълноценно развитие творческа зрялост.

Вторият списък съдържа само трудове, които кандидатът, по свое осмисляне, е представил за участие в конкурса за академичната длъжност професор. Като хабилитационен труд е депозирана монографията „*Тракийският град. Градоустройство. Укрепителна система. Архитектура*“, първа част от том III на поредицата „Сборяново“. Въз основа на приложените към документите декларации за авторство в настоящата рецензия ще коментирам части I.2; I.3; I.4; II.1; II.2; II.4; II.7 и Заключителните бележки, чийто автор е доц. Стоянов. Същевременно ще си позволя, при оценката за научните постижения на кандидата да използвам пълния списък, а не съкращения, тъй като според мен последният представя в ограничен вид реалните приноси на кандидата.

Представената монография е резултат на дългогодишен труд по проучването на един основен за тракийската селищна археология обект. Още от самото начало се вижда, че става въпрос за процес на продължително натрупване и осмисляне на информация. Можем да видим в ретроспективен план развитието на цялото проучване. Подробният и внимателен прочит показва, че заедно с включването на цялата информация от по-ранните изследвания е развита и широкообхватна концепция на представяне на обекта, в която са включени всички най-нови проучвания, известни до сега само от годишните отчети, които в значителна степен развиват, представят в нова светлина, а на моменти дори и ревизират по-стари схващания за градоустройството и укрепителната система на гетския град при „Водна централа“. В различните части, посветени на структуроопределящи компоненти на града се следва едно основно за изследването вътрешно деление, имащо ясна постройка и логика. Направено е разделение:

1. В хронологически, ретроспективен план
2. В пространствено отношение – по отделни части на града и проблемите, свързани с тях
3. По отделни структуроопределящи архитектурни компоненти – военна архитектура, жилищна и стопанска архитектура, култови ареали, инфраструктура и пр.

Представените в ч. I.2. проучвания на укрепителната система имат важни приноси за осмислянето на планировката, градоустройствения облик и етапите на развитие на гетския град при Сборяново. Те надграждат в значителна степен информацията от ранните етапи на проучване на археологическия обект. Направени са пълен преглед и обобщения на цялата събрана в продължение на десетилетия информация за фортификацията в различните сектори на града.

Напълно нови и приноси за тракийската селищна археология са резултатите от проведените през последните няколко години теренни изследвания в т.нар. Югозападен квартал. В монографията те са представени в част I.3. Авторът развива и въз основа на теренните резултати убедително защитава, хипотеза за локализиране на *базилея* / акропол в тази част на провлака. Постигнатите резултати ще заемат важно място в археологията на ранноелинистическата урбанизация в Тракия. След повече от половин век очакване те предоставят пълноценна възможност за сравнителен анализ, тъй като наред със Севтополис вече се разполага с минимум още един градски център, при който е налице информация за царски квартал.

Глава I.4. е посветена на т. нар. Долен град. Текстът представя много добре не само конкретните теренни резултати, но и онагледява постепенното пространствено и концептуално развитие на цялостния процес на проучване. Анализът на придобитите данни за допълнителни укрепителни съоръжения, за основната пътна връзка на града в този участък, за предполагащото пристанище, за основните за града съоръжения за водоснабдяване дава един много по-широк поглед върху цялостната инфраструктура на селището. Безспорно тук важни са аналитичните и интерпретационни части, свързани с потенциала на гетския град като икономически ресурс, технологичен ресурс от привлечени в града специалисти и демографски ресурс от население, достатъчно, за да се осъществи даден обем дейност. В контекста на водните пътища също е важен направеният коментар на икономическите дестинации и контрола, който селището е можело да упражнява и очевидно е упражнявало.

II-рата част е посветена на различни жилищни и стопански комплекси и тяхната архитектура. Използваната структура на изследването е сполучлива и дава много добри възможности на автора, както да изложи емпиричната информация от теренното проучване, така и да премине в последствие към анализ и интерпретация. Последната като правило е не само

тясноконтекстуална, но и по-обща – с оглед на по-глобални за града въпроси. Като правило се прави конструктивен анализ на останките от сгради, след което авторът ги вписва в общия анализ и интерпретация в рамките на комплекса и на тази част от град.

За мен лично изключително интересно и приносно като изследване и достигнато ниво на анализ е направеното от кандидата разделяне по функционални зони, за централния изкоп в „Квартала на занаятчиите”. И при последвалите текстове за комплекса при западната крепостна стена, южното подградие и „вила Мария” е постигнат впечатляващ като задълбоченост и степен на осмисляне вътрешноструктурен анализ

Общо за цялата втора глава може да се каже, че носи значими приноси за развитието на жилищната и стопанската архитектура в селищата с централни функции в Тракия през ранноелинистическата епоха. Запознаваме се с картина, която е по-различна от известното до този момент от други епонимни обекти като Севтополис и Пистирос. Ако в последните два случая имаме ясни примери, свързани с класическата и елинистическа гръцка жилищна архитектура, то в случая със Сборяново има подчертан регионализъм, на който авторът обръща подобаващо внимание.

Не е необходимо да се спирам на всички отделни жилищни и стопански архитектурни комплекси подробно разгледани от автора. Но за професионалния читател е видно, че при проучванията в Сборяново е натрупана значителна по обем информация за особеностите на жилищната архитектура, при това в различни квартали на града.

Към проблематиката за жилищните и стопански комплекси на градската територия се добавят и наблюденията от сондажните проучвания в и извън укрепената част на града, представени в част II.7. Нагледно се вижда как в хода на дългогодишните изследвания добре се комбинират широкоплощни и по-продължителни като кампании и времетраене проучвания, с по-ограничени по обем, широко разпръснати по цялата площ на обекта сондажи, които имат за задача да хвърлят светлина върху много допълнителни детайли от общата картина на устройството и характеристиките на живота в селището.

Сред многобройните автори приноси в рецензираната монография важно място заема глава II.4. Разкритите в сектор 168 кръгли каменни конструкции са изключително интересни. Направените паралели с подобни конструкции от Копривлен, „Сладките кладенци” в Тракия и допълнителните примери от целия егейски басейн – Троя, Микена, Менде, Милет и др. с последвалия сравнителен анализ и интерпретация са забележителен принос на доц. Стоянов. Интерпретацията като ритуално място е отлично аргументирана и тук напълно споделям изразеното мнение, че *„подобен тип ритуално място е истинска новост и обогатява съществено конкретните ни знания за религиозната практика на гетите от това време.”*

На практика във всички части от изложението има подробно представяне на огромна по обем емпирична информация, извлечена в процеса на теренното проучване, като в последствие се извършва нейната научна интерпретация. Не става въпрос за сух текст, в който се излагат многобройни статистически данни (какви без съмнение има в монографията), а за едно пълноценно, последователно представяне на веригата „проучване – документиране – анализ – интерпретация”. Лекият прочит се дължи и на добрия езиков стил и на способностите на автора да извършва жив и заинтригуващ анализ и интерпретация на представеното. Не на последно място трябва да бъде споменато и много доброто ниво на онагледяване.

Заключението е озаглавено *„Общи наблюдения върху топографията, структурата и архитектурата на града в контекста на политическото и икономическо развитие и селищния модел в Североизточна Тракия през ранноелинстическата епоха”*. Прочитът на тази част от изследването ясно показва, какви са предимствата на селищната археология, като възможности за широкоспектърен макроанализ, който засяга всички черти от живота на населението, обитавало града. Още по-добре това се вижда, когато е направено от умел изследовател и разказвач. Авторът предоставя на читателите многостранни възможности за пълнокръвна реконструкция, с висока степен на достоверност на предлаганите анализи и хипотези.

Обобщенията за укрепителната система (предпочитан от автора термин „военна архитектура”) и вътрешноселищната структура носят много нови приносни моменти от последните години, които постепенно попълват пъзела, чието подреждане е започнало още в средата на 80-те години на миналия век.

В аналитичната част е обърнато основно внимание на акценти като пътна мрежа, суровинни източници и респективно търговски дестинации. Не са пропуснати характеристиките на микроклимата, с което се допълват впечатленията, че е осъществено комплексно, широко скроено като модел селищно изследване.

Приноси за тракийската археология са и опитите за реконструкция на времето, компонентите и ресурсите необходими за изграждане на целия проект по гетския град (с изграждането на основните елементи на военната архитектура и последвалото плътно застрояване на отделните квартали). Колкото и висока степен на хипотетичност да носят, тук трябва да бъдат споменати и опитите за реконструкция на демографския потенциал на града, които допълнително онагледяват извлечената в процеса на дългогодишното проучване информация. С висока стойност е и частта анализираща и коментираща характеристиките на по-големите известни селищни обекти в Североизточна Тракия, състоянието на техните проучвания и възможностите за общото им обвързване и интерпретация в контекста на проблемите на обитаването и селищния модел в този район на Тракия, включително и на днешната румънска територия.

В заключение ще кажа, че представеният в конкурса за заемане на академичната длъжност *професор* хабилитационен труд притежава многобройни приноси в областта на селищната археология на късножелязната епоха в Тракия. Като концепция, формат и като качество на реализация това е научно изследване от висок стандарт. Представена е пълна картина не само за периода на съществуване на гетския град, но и в по-широк хронологически план – за неговия микрорайон, а така също и за цяла Североизточна Тракия по долното течение на река Дунав.

Монографията оставя впечатление за извървян път, последователност и продължително като време и професионални усилия осмисляне на идеи. Моделът на това изследване представя кандидата като умел теренен проучвател, способен в дългосрочен план да изгражда стратегии, да надгражда постигнатото и да разширява и осъвременява своята концепция, използвайки не само конвенционални методи, но и широк спектър от интердисциплинарни методи.

Тези качества на ръководителя на археологическия екип, проучващ гетската столица при Сборяново са намерили пряко отражение в резултатите и в достигнатото ниво на проучване. След обектите-първопроходци в археологията на големите градски центрове на елинистическа Тракия, каквито са Севтополис и Кабиле, бих определил Сборяново като обект от следващо поколение. Постигнато е ново ниво на познание и е зададен поредният в научното развитие стандарт за модел на изследване, който трябва да се следва.

Широката проблематика на селищните проучвания и пространствените анализи, свързани с тях, присъстват трайно в професионалните интереси на кандидата. Тук могат да бъдат споменати не само публикации №№ 2, 3, 6, 18 от съкращения, но и публикации №№ 85, 115, 127, 139 от пълния списък с трудовете на кандидата. Според мен е основна заслугата на професионалните усилия на доц. Тотко Стоянов и ръководения от него екип от специалисти през последните две десетилетия да бъде запазен в някаква степен балансът в селищните проучвания между териториите на юг от Стара планина (където са концентрирани напоследък по различни причини повечето археологически проекти, осъществявани на територията на страната) и тези в днешна Североизточна България. Този баланс позволява съпоставянето на актуални резултати в областта на селищните изследвания и с днешните румънски територии в Северна Добруджа и по левия бряг на р. Дунав.

Друг широк тематичен кръг в професионалните дирения на кандидата е свързан с проблемите на художествената металопластика, като в редица негови публикации са анализирани изделия както от благородни, така и от цветни метали. Тук могат да бъдат споменати студията посветена на съкровището от Борово (№5 / списък 7б), няколкото публикации за сребърни канички от тип „Древени“ (№№ 16, 31 / списък 7б; № 135 / списък 7а), публикациите, разглеждащи различни представители на луксозни съдове за пиене, откривани на територията на Древна Тракия (№№ 61, 66, 89, 103, 112, 123 / списък 7а). Като пореден пример за комплексния научен подход, характерен за изследователската работа на доц. Тотко Стоянов мога да посоча и обстоятелството, че неговото внимание е насочено не само към характеристиките на крайните продукти, но и към важните проблеми свързани с локализирането на производствените ателиета и различни аспекти на

технологията на изработка. По тази причина съм учуден, че кандидатът е спестил в съкратения списък на публикациите, представени за участие в конкурса, редица изследвания (повечето в съавторство) от областта на археометрията, които съдържат съществени научни резултати (публикации №№ 36, 100, 107, 113, 116, 137, 141 / списък 7а). Макар и в съавторство, много от тях са инспирирани от творческите дирения и схващанията за научни иновации на кандидата. Именно модерният аналитичен подход в научната и в преподавателската работа на доц. Стоянов има водеща роля и в създаването на програмата по археометрия, в която основни партньори са Катедрата по археология и Химическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Подчертаният афинитет към изделията от метал в творческите дирения на кандидата се вижда и в многобройните му публикации, посветени на тракийското въоръжение през желязната епоха. Важни са приносите му в областта на изследването на шлемовете халкидски тип (№№ 75, 76 / списък 7а). Някои теренни резултати от проучванията в Сборяново го провокират да работи активно и по проблемите на полиоркетиката в елинистическа Тракия (публикация № 22 / списък 7б). Същественото място, което заема темата за въоръжението в изследванията на доц. Стоянов е намерило отражение и в успешното научно ръководството на някои от неговите многобройни докторанти.

Като друг голям тематичен кръг в широката и разнообразна научна дейност на Тотко Стоянов се очертава работата в областта на амфорологията. Отново срещаме ситуация, в която се вижда как кандидатът, тръгвайки от изследването на емпиричен материал, с който го сблъсква непосредствената му теренна работа, постепенно изгражда компетентност и разработва все по-широк кръг от проблеми. Работата с многобройния амфорен материал от обекта при „Водна централа“ постепенно го оформя като един от водещите български специалисти в областта на амфорологията. Този тематичен кръг по естествен път се вписва и в по-мощните аналитични разработки на Тотко Стоянов, посветени на икономическите и културни влияния, които се срещат в Тракия през елинистическата епоха. Като приноси тук могат да бъдат посочени няколкото публикации посветени на групата амфори *Парменискос* (№№ 59, 62, 122, 125 / списък 7а). Развита хипотеза, че те са произвеждани на тракийското крайбрежие, в Месамбрия Понтика, поставя в нова светлина много въпроси,

свързани с икономическата инфраструктура на източните части на Балканския полуостров през елинистическата епоха. В типичния за автора широкомащабен план са представени и изследванията, посветени на културните и икономически влияния, организацията на дистрибуцията и редистрибуцията в териториите, административно и стопански организирани от гетската столица при Сборяново (№№ 83, 139 / списък 7а).

В голямото разнообразие на изследванията на доц. Тотко Стоянов стойностно място заемат и вече немалкото публикации посветени на гробничната архитектура и погребалните обичаи в Древна Тракия (№№ 45, 71, 97, 101, 121, 124, 129, 133). Тук намират място както работи насочени към конкретно историческата обвързаност на паметниците и тяхната културна среда, така и проучвания насочени към изобразителната програма и иконографията на разглежданите гробници или към техните архитектурни характеристики и конструктивни особености.

Изреждането на приносите в огромната по обем изследователска дейност на доц. Тотко Стоянов може да бъде продължавано още немалко време, но мисля, че и казаното до тук е достатъчно, за да се подчертае общото ми впечатление за депозирания хабилитационен труд, така и за многобройните допълнително приложени публикации, че става въпрос за реализацията на много стойностна научна работа, в която приносите не будят никакво съмнение.

За да бъде картината пълна ще обърна внимание върху един последен детайл, свързан с преподавателската дейност на Тотко Стоянов след неговата хабилитация през 1993 г. До този момент той е бил научен ръководител на 17 докторанти, от които 10 са защитили и са получили научната и образователна степен „доктор“, а 4 са в процес на защита. Много от тях вече работят в национални образователни, научни и административни институции или в музеи в страната. Този факт на наистина впечатляващ процент на успеваемост и реализация е свидетелство и за нещо друго – за изграждане на школа. И това се дължи на притежаваните от доц. Стоянов талант и завидни качества на учител, на човек, който умее да подбере стойностни ученици, да работи за тяхното изграждане като специалисти, да допринесе тяхната работа да получи завършен вид, след което те да намерят една добра професионална реализация. Не са толкова много учените, които наред с научните си приноси да са способни да създават кръг от професионалисти, в които да изградят комплекс от качества,

необходими не само за тяхната личностна реализация, но и за развитието на професията.

С оглед на всичко казано по-горе, за себе си нямам никакви съмнения, че доц. Тотко Стоянов е повече от достоен да заеме академичната длъжност **професор** (професионално направление 2.2. История и археология / тракийска археология) към Катедрата по Археология при Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. В очите на своите колеги и ученици, той отдавна е достигнал това професионално ниво. В такъв случай остава само да се направи по-лесната стъпка и след приключването на настоящата процедура това, бих казал, естествено състояние да бъде административно официализирано.

Заявявам пред уважаемото научно жури, че в своята рецензия давам категоричен положителен вот.

Гр. Крумовград,

12.11.2013 г.

Рецензент:

(доц. д-р Христо Попов)